

Sport en lichamelijke opvoeding in pedagogisch perspectief

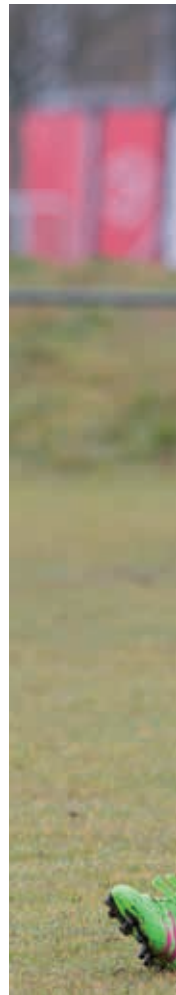
Het lectoraat Sportpedagogiek heeft als missie het creëren van een pedagogisch en veilig sport- en beweegklimaat voor jongeren. In het kader hiervan vinden er momenteel en in de nabije toekomst diverse onderzoeken plaats. De sociale veiligheid van elk kind en de daarbij behorende pedagogische handelingsbekwaamheid van de professional of vrijwilliger staan daarin centraal.

TEKST NICOLETTE SCHIPPER-VAN VELDHOVEN

INLEIDING: DE TWEE GEZICHTEN VAN SPORT EN LO

Sport is populair én sportbeoefening is goed voor ons. In Nederland sporten zo'n 2,4 miljoen jongeren in de leeftijd van 5-18 jaar. Daarvan sport zo'n 1,6 miljoen georganiseerd (NOC*NSF, 2014) en alle kinderen krijgen sport en bewegen op school. Wetenschappelijk onderzoek heeft aangetoond dat sport positieve effecten heeft op gezondheid, zelfvertrouwen, teamgeest, fair play, morele vorming, sociale integratie en cognitie (e.g. Steenbergen, De Knop & Elling, 2001)¹. Echter, niet al het goede komt vanzelf ... en na incidenten met trainers, leraren, scheidsrechters en spelers kwam het thema 'veilig (sport)klimaat' hoog op de politieke en sportieve agenda te staan. In opdracht van het ministerie van VWS, startte in 2011 het veelomvattende actieplan 'Naar een veiliger sportklimaat' en sinds augustus 2015 is op scholen de nieuwe antipestwet van kracht (ministerie van OCW). Daar waar eerst binnen (het onderzoek in) de sport de aandacht vooral uitging naar seksuele intimidatie, zien we hierin de laatste tijd ook een verbreding naar emotioneel misbruik, lijfstraffen, ontgroening, pesten en onder druk zetten van de jonge atleten (e.g. Baar, 2012). De negatieve kanten, de onveilige kanten van sport worden daarmee meer zichtbaar. Ook

de prevalentiecijfers duiden op een niet gering probleem. Recentelijk retrospectief onderzoek (Vertommen, Schipper-van Veldhoven, Wouters, Kampen, Brackenridge, et al., 2015) uitgevoerd onder 4000 Vlaamse en Nederlandse respondenten naar ervaren grensoverschrijdend gedrag in de georganiseerde sport in de jeugdijaren (onder 18) geeft aan dat door 26% van alle respondenten ervaringen werden gerapporteerd van psychisch grensoverschrijdend gedrag (pesten, antisociaal gedrag, bedreigingen, schelden, negeren, buiten sluiten), door 13% van de respondenten seksueel grensoverschrijdend gedrag (seksueel getinte opmerkingen, -aanrakingen, -geweld) en door 10% van de respondenten fysiek grensoverschrijdend gedrag (door elkaar schudden, slaan, met geweld in bedwang houden). Daders, plegers van grensoverschrijdend gedrag, zijn medesporters (met name bij psychisch grensoverschrijdend gedrag), alsook coaches/trainers en anderen (bestuurders, toeschouwers). Ook docenten lichamelijke opvoeding worden in onderzoek regelmatig genoemd als 'lastigvallers'. Leerlingen geven aan regelmatig seksueel ongewenst gedrag te ervaren in de gymzaal (e.g. Bajema & Bonink, in van der Steeg 2015). Wetenschappers geven aan dat de werkelijke effecten van georganiseerde sportdeelname en

van sport op school hoofdzakelijk afhangen van de manier waarop sport wordt aangeboden (e.g. Bailey, 2006; Stegeman, 2007). Dit wordt krachtig onder woorden gebracht door Bailley (2006, p. 399): “De acties en interacties van docenten en coaches bepalen grotendeels of kinderen en jongeren deze positieve aspecten van lichamelijke opvoeding en sport ervaren en of het grote potentieel wordt gerealiseerd. Contexten die positieve ervaringen benadrukken, en worden gekenmerkt door plezier, diversiteit, en de betrokkenheid van allen, en die worden gemanaged door toegewijde en opgeleide leraren en trainers, en ondersteunende en geïnformeerde ouders, zijn van fundamenteel belang “. Als we kijken naar de context en de wetenschappelijke bewijslast dan zien we dat de sleutel voor het bevorderen van gewenst gedrag en het tegengaan van ongewenst gedrag ligt bij ‘sport gegeven op een bij de ontwikkeling van de jeugd passende manier’ (e.g. Kerr & Stirling, 2013). En daarover gaat de pedagogiek, de sportpedagogiek.

Pedagogisch perspectief en sportpedagogiek

Pedagogiek is afgeleid van het Griekse woord paidagogia, wat ‘kinderleiding’ betekent. Pedagogiek verwijst naar de praktijk van het grootbrengen van jeugdigen met de intentie mondig te worden (opvoeden). Pedagogiek is een gedragswetenschap, met de nadruk op het handelen. De kern van de pedagogische opdracht

ligt in de ondersteuning van de persoonlijke en sociale ontwikkeling van jeugdigen, gericht op autonomie en zelfsturing (uit Schipper- van Veldhoven, 2016). Sportpedagogiek is een verbijzondering van de pedagogiek. De term sportpedagogiek wordt niet altijd eenduidig gebruikt wordt (Tinning, 2012). Pedagogiek lijkt ook synoniem te zijn met education, teaching, instructions, didactics. In de Europese context is ook de term ‘sport’ breder gedefinieerd, en includeert ook vaak lichamelijke opvoeding of worden als synoniem gebruikt (zie ook Janssens et al., 2004). Gemeenschappelijk in alle definities: “Sport pedagogiek wordt gevormd door de actoren en de acties in het onderwijzen en leren van doelgerichte menselijke beweging”. “Omdat er geen internationale overeenstemming is over de gewenste termen lijkt het erop dat persoonlijke voorkeur en lokale tradities (inclusief nationale taalverschillen) blijvend grote invloed heeft op de keuze van de term” (in Tinning, 2012, p.414, p. 416). Aansluitend bij de Nederlands/Europese traditie gebruiken wij binnen het lectoraat, de term sportpedagogiek in brede zin². Sportpedagogiek kan gezien worden als de studie van de manier waarop volwassenen jeugdige grootbrengen met betrekking tot sport en lichamelijke opvoeding, de betekenis van sport en lichamelijke opvoeding voor de persoonlijke ontwikkeling en de relatie tussen de jeugdige en zijn sport- en beweegomgeving en de daarbij behorende actoren (trainers/coaches/leraren, medespelers/medeleerlingen, bestuurders, scheidsrechters en ouders/begeleiders). Onderscheid kan gemaakt worden in intentionele opvoeding (opvoeding in engere zin) en in functionele opvoeding (opvoeding in bredere zin) (Meinberg, 1991). Bij intentionele opvoeding wordt bewust invloed uitgeoefend door de opvoeder om het kind een bepaald opvoedingsdoel te laten bereiken. Men beoogt het belang van het kind te dienen. Bij functionele

Wetenschappers geven aan dat de werkelijke effecten van georganiseerde sportdeelname en van sport op school hoofdzakelijk afhangen van de manier waarop sport wordt aangeboden

opvoeding zijn er vanuit de omgeving allerlei onbedoelde invloeden werkzaam, die voor de ontwikkeling van het kind van grote betekenis kunnen zijn. Opvoeden gebeurt dan ‘tussen de regels door’ (verwant aan het begrip socialisatie). Buisman (2004) noemt dit in de context van sport respectievelijk opvoeden door sport en opvoeden in sport.

Onderzoeksprogramma

van het lectoraat Sportpedagogiek

Het doel van het lectoraat Sportpedagogiek is kennis en expertise op te bouwen rondom (sociaal) veilig en pedagogisch verantwoord handelen in de praktijk van georganiseerde sportbeoefening en in de les lichamelijke opvoeding, hetgeen moet leiden tot pedagogisch verantwoordelijke, waarde(n)volle en zelfbewuste actoren (professionals en vrijwilligers) in de (top)sport praktijk (trainers, coaches, bestuurders, scheidsrechters, ouders/begeleiders, beleidsmakers) en les lichamelijke opvoeding (leraar lichamelijke opvoeding).

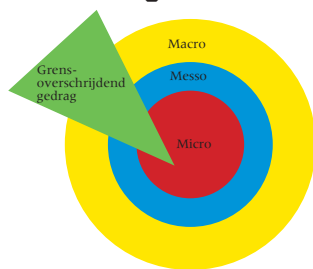
Centrale onderzoeksvraag: Hoe (bewust) handelt een ieder vanuit een pedagogisch perspectief? Wij onderzoeken dit op 3 niveaus:

Micro Binnen de les lichamelijke opvoeding, de training op het sportveld. Trainers, coaches, leraren hoe creëren zij een pedagogisch sportklimaat? Daarnaast is ook de jeugdige (sporter / leerling) zelf een belangrijke actor. Hoe worden zij hierin ondersteund?

Meso Binnen de sportvereniging en in eventuele samenwerking (ketenaanpak). Welke bekwaamheden, verantwoordelijkheden hebben bestuurders, scheidsrechter, ouders, begeleiders nodig om een goed pedagogisch klimaat in de sportvereniging neer te zetten? Wat mag en kun je verwachten vanuit een vrijwilligersomgeving?

Macro Binnen (inter)nationaal beleid. Hoe wordt door beleidsmakers en –beslissers een veilig en pedagogisch verantwoorde sportomgeving verankerd in beleid? Hoe sturen zij hierop? Specifiek wordt ook onderzoek gedaan naar **grensoverschrijdend gedrag**, naar een onveilig sportklimaat.

Onderzoeksagenda

Creëren van een pedagogisch sportklimaat

Om pedagogisch te kunnen handelen, om een pedagogisch klimaat te creëren heb je pedagogische bekwaamheid nodig. Het dilemma bij de term pedagogisch klimaat is dat deze term in de (internationale) literatuur geen eenduidige definitie kent (Tinning, 2012). Dit heeft mede te maken met hoe smal of breed men pedagogisch definieert of vanuit welk theoretisch raamwerk het concept pedagogisch klimaat beschouwd wordt (motivational climate, caring climate, ethical climate, positive youth development). Wel kunnen we een aantal aspecten van een pedagogisch sportklimaat definiëren (Schipper-van Veldhoven, 2016, p.27):

De jeugdige staat centraal. Dat betekent dat sport wordt aangewend ten bate van de jeugdige en het belang van de jeugdige voorop staat. Dus niet het winnen of het resultaat! Dan laten we dus geen jonge kinderen een hele wedstrijd langs de kant zitten..... Het doel is de jeugdige te helpen met volwassen worden en daarin zijn/haar eigen vorm te vinden. Jeugdigen zijn daarbij niet de passieve ontvanger, maar zijn actief betrokken bij de eigen opvoeding.

Sportplezier is de dragende factor. Het belangrijkste motief voor jongeren om aan sport te doen is 'omdat ze het leuk vinden'. Het belangrijkste stop motief is 'sport is niet leuk meer'. Plezier is dus een belangrijke factor voor blijvende sportparticipatie. Plezier is daarnaast een belangrijk onderwijsmiddel. Hersenen leren optimaler in een 'positief emotionele staat' als gevolg van

de zogenaamde plezierhormonen (dit heeft te maken met het functioneren van het limbische systeem, de amygdala en hypothalamus). Dit betekent ook dat als kinderen zich onveilig voelen er geen optimaal leerrendement mogelijk is. Voor het creëren van plezier zijn succeservaringen (waarbij het succes wordt toegeschreven aan de eigen ervaren capaciteiten) en sociale steun (de invloed die een persoon ondervindt vanuit zijn sociale omgeving) van belang.

De *pedagogische relatie* is het belangrijkste instrument. De relatie tussen opvoeder en opvoeding is essentieel. Een goede communicatie, interactie, wederzijds respect zijn belangrijke aspecten. Het is belangrijk te beseffen dat je altijd waarden en normen overdraagt, bewust of onbewust, intentioneel of functioneel. Of je nu wilt of niet. 'Opvoeden gaat ook tussen de regels door'. Het is een vraag naar opvoedingsstijlen, coachingsstijlen en gaat over bewustwording van de morele atmosfeer die de opvoeder uitdraagt.

Als we nader inzoomen op de pedagogische relatie, dan zien we dat een leraar met goede didactische kwaliteiten, nog geen pedagogisch bekwaame leraar hoeft te zijn. Naast vakinhoudelijke bekwaamheid (beheersing van de inhoud van onderwijs) en vakdidactische bekwaamheid (het leerbaar maken van de vakinhoud voor zijn leerlingen, vertaald in leerplannen en doelen) wordt van een (LO)leraar ook pedagogische bekwaamheid (ondersteunend leerklimaat bieden, leerlingen volgen en gedrag daar op afstemmen) gevraagd (zie Herijking bekwaamheidseisen, Onderwijs Coöperatie, juni 2014; Bax, van Driel, Jansma, & van der Palen, 2010). Oftewel, 'weet wat jeugdigen beweegt'. Of zoals Biesta (2015) het aangeeft, "het vraagt van trainers/coaches/leraren meer dan competenties en vaardigheden, het gaat om de kwaliteit van de persoon." Hij geeft aan "dat lerarenopleidingen zich zouden moeten bezighouden met het vormen van de hele persoon, van deugdelijke professionals, door het leren van de vaardigheid om met wijsheid onderwijspedagogisch te oordelen" (ibid, p. 197). Coachen, trainen en onderwijzen verlopen niet hetzelfde als de aansturing van een machine en dat is juist een kracht, zo stelt Biesta in zijn boek *Het prachtige risico van onderwijs*. Het risico bestaat omdat onderwijs geen interacties is tussen robots, maar een ontmoeting tussen mensen. Het risico bestaat omdat leerlingen geen objecten zijn die moeten worden getraind en gedisciplineerd, maar handelende en verantwoordelijke subjecten. Er is geen perfecte afstemming tussen input en output (ibid, p. 15). Zo ook voor sport en de vertaling is dan ook snel gemaakt, 'het prachtige risico van sport'. Het gaat erom dit risico te omarmen en te beschouwen als een kracht en daarmee het eigen handelen te aanschouwen, te sturen, te verbeteren. ■

Dr. Nicolette H.M.J. Schipper-van Veldhoven is lector Sportpedagogiek, in het bijzonder naar een veilig sportklimaat.

Referenties

Alle referenties staan in het grote artikel op de website onder *vakblad uitgebreid*.

Contact:

n.schippervanveldhoven@windesheim.nl

Kernwoorden:

sport, LO, sportpedagogiek, pedagogisch veilig klimaat, lectoraat.

Noten

¹ Voor alle literatuurverwijzingen zie Schipper-van Veldhoven, 2016

² De term sport in dit artikel verwijst daarmee ook naar de lichamelijke opvoeding!